

УДК 658.152

Ірина МАРКОВИЧ

ПРОМИСЛОВО-ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК ОДНА З ФОРМ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНУ

Резюме. Обґрунтовано необхідність формування системних підходів до регіонального розвитку в площині загальнодержавних пріоритетів. Зокрема, доведено можливість побудови принципів територіально-галузевої організації регіону на основі кластеризації із використанням наявних та потенційно атрактивних об'єктів та ресурсів. Здійснено компонентну структурування промислово-туристичного кластеру.

Ключові слова: промислово-туристичний кластер, регіон, регіональний розвиток.

Iryna MARKOVYCH

INDUSTRIAL TOURISM CLUSTER AS ONE OF THE REGIONS TERRITORIAL BRANCH ORGANIZATION FORMS

Summary. The necessity of forming of systematic approaches to regional development in the plane of national priorities is justified in the article.

These approaches should be based on a combination of education, science, business, government, thus enhancing the quality of human capital, which in turn, promotes innovative development of society.

The possibility and feasibility of the principles of territorial and sectoral organizations of the region which are based on clustering with using existing and potentially attractive facilities and resources are shown.

These principles can be especially important for Ukraine which exists in complicated environment of industrial enterprises and lack of the realized development potential.

Component structuring of the industrial tourism cluster, which involves the relationships between the state, industrial complexes, tourist destinations, research and educational institutions and public is done.

Key words: industrial and tourism cluster, region, regional development.

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток регіонів визначається не окремими «точками зростання» у вигляді прибутково функціонуючих компаній, а вимагає поєднання підприємств та організацій тих галузей матеріального й нематеріального виробництва, які дають синергійний позитивний ефект від їх взаємодії.

Розвиток регіонів України за наявними інерційними сценаріями вичерпав себе і несе більше загроз, ніж можливостей для територіальних громад. Слід враховувати, що зазвичай кардинальні зміни на регіональному та національному рівнях можуть проходити еволюційним або революційним шляхом. На наш погляд, еволюційний шлях може виявитися для України надто довгим, оскільки вона вже дійшла до так званої кризової «точки біфуркації», після якої необхідні кардинальні трансформаційні зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями можливостей розвитку регіонів на основі кластерних підходів займалися такі дослідники, як М. Портер, Р. Бленді, К. Кетельс, І. Фоукс-Вільямс, В. Мамонова, Ю. Куц. Проте їхні розробки потребують оновлення та адаптації до мінливих сучасних умов соціально-економічного становища України.

Метою статті є обґрунтування доцільності переформатування територіально-галузевої організації регіонів на основі застосування принципів кластеризації.

Постановка завдання. У межах вказаної мети основним завданням є виявлення передумов та можливих наслідків формування промислово-туристичних кластерів як однієї із форм територіально-галузевої організації регіонів.

Вклад основного матеріалу. Як зазначає Гальчинський А., «криза – це певний перехідний стан економіки, розвитку суспільства загалом, криза завжди протяжна у

Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах

своєму часовому вимірі, криза – це фаза конкретного циклу, функцією якої, з одного боку, є виявлення та демонтаж старого, віджитого, недієздатного, а з іншого – створення передумов утвердження нового, надання шансу перспективному, якщо хочете, сильнішому. Криза реалізує себе як необхідна ланка економічного оновлення, інструмент формування нової, вищої (порівняно з попереднім розвитком) системи структурних зв'язків, одна з найважливіших умов самовдосконалення суспільного (насамперед – економічного) процесу» [1, с. 30].

Тому кризовий стан більшості регіонів України необхідно сприймати як початок відліку розроблення та імплементації нових підходів до їх функціонування.

За роки незалежності Україна в багатьох сферах не змогла реалізувати наявний потенціал. Спад виробництва порівняно з 1991 роком становить понад 60%, що порівнюється з втратами Німеччини та Японії за роки Другої світової війни. Відсутність тісних постачальницько-збутових зв'язків України із зовнішніми партнерами, недостатність фінансових ресурсів для розширення матеріальної бази промислового виробництва доводить неможливість за наявних умов переходу на високотехнологічний шлях розвитку. Тому важливо виявити «драйвери» економіки держави та кожного регіону, в основу яких слід покласти якісний людський капітал (рис. 1).

Рисунок 1. Інноваційний розвиток економіки та суспільства України за рахунок активізації людського капіталу

Figure 1. Innovative development of economy and society in Ukraine by enhancing human capital

Джерело: [2, с. 14]

Дуже важливим етапом розроблення концепції, стратегії та програм розвитку окремих регіонів і територіальних одиниць є виокремлення галузей, які володіють найбільшим потенціалом та можливостям для його реалізації.

За останні п'ятдесят років туризм став галуззю з найбільшим потенціалом до розширення в світі. З 1980-х років процес інтернаціоналізації та відкриття національних економік призвело до зростання динаміки сфери туризму настільки, що він став після фінансового сектора другим за рівнем глобальності [3].

В науковій літературі сфері надання послуг та туризму, зазвичай, відводилася роль допоміжного додатка до основного матеріального виробництва. Проте існує ціла низка досліджень, які показують, що туризм може стати платформою для локального (місцевого) розвитку внаслідок необхідності формування забезпечуючого середовища, залучення місцевих мешканців до діяльності туристичних та інфраструктурних об'єктів, зниження рівня трансакційних витрат суб'єктів господарювання в межах кластерного утворення. Окрім прямих надходжень до бюджетів різних рівнів у вигляді податків та

зборів, дана галузь справляє суттєвий непрямий вплив на розвиток усієї економічної системи через зростання інвестиційної активності, скорочення безробіття, збільшення обсягів валового регіонального продукту і т.д.

На думку Р. Брау, Б. Коупленд та інших дослідників [4, 5] бурхливий розвиток туризму спричиняє підвищення попиту на неринкові товари, покращуючи умови торгівлі, що, в свою чергу, призводить до зростання добробуту й економіки загалом.

Очевидно, що для вітчизняних реалій найбільш правильно розглядати промисловість і туризм як паралельні однонапрямлені вектори процесів територіально-галузевої організації регіону, що формують кластерне утворення. Зазвичай, кластерна форма організації вже стала традиційною для сфери високотехнологічних виробництв, для яких основним продуктом є матеріальний продукт, інформація та характерне поєднання виробництва з наукою. Проте слід враховувати, що сфера туризму має свої особливості – це абсолютно жорстка прив'язка до території, нематеріальність послуг і т.д.

Базовим елементом, яким повинен володіти регіон для того, щоб на його території зміг сформуватися промислово-туристичний кластер – це високий рівень наявного або потенційного промислового потенціалу й туристичної атрактивності. Слід зауважити, що навіть якщо кількість промислових та інфраструктурних об'єктів в даний момент часу є незначною, це слід сприймати як підґрунтя для подальшого нарощення та розширення підприємницького активу на основі тяжіння допоміжних постачальницько-збутових підприємств до місць локалізації основного виробництва.

К. Тернер стверджує, що «розміщуючи підприємства на території, де вже існують аналогічні компанії, новачки отримують вигоди від встановленої інфраструктури, а також середовище, яке підтримує і стимулює нові ідеї, залучає висококваліфікованих працівників і пропонує можливість формувати тісні відносини з місцевими ресурсними центрами», «кластери також сприяють спеціалізації і тісній згуртованості між споживачами та їх безпосередніми постачальниками» [6].

Подекуди досить складно відзначити різницю між кластерами й іншими формами співробітництва в рамках мережі. Корисний опис можна знайти в дослідженні ОЕСР [7]: концепція кластера фокусується на взаємозв'язку і взаємозалежності між учасниками ланцюжка створення доданої вартості у виробництві продуктів і послуг та інновацій. Кластери відрізняються від інших форм співробітництва і мереж тим, що суб'єкти, які беруть участь у кластері, взаємопов'язані в ланцюжку створення вартості. Концепція кластера виходить за рамки «простих» горизонтальних мереж, в яких фірми працюють на тому ж самому ринку кінцевого продукту і належать до тієї ж промислової групи. Кластери є часто крос-секторальними (вертикальними або латеральними) мережами, що складається з різнорідних і взаємодоповнюючих компаній, що спеціалізуються навколо певної лінії або бази знань у ланцюжку створення вартості.

Досвід країн ЄС свідчить, що кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіону й держави. Економіка Фінляндії повністю кластеризована, у ній виділено дев'ять кластерів, економіка Нідерландів розбита на 20 «мегакластерів», на основі функціонування яких визначено пріоритети інноваційної політики держави. У Данії функціонує 29 кластерів, у яких бере участь 40% усіх підприємств країни, які забезпечують 60% експорту. В Австрії діють трансграничні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізуються зв'язки з Францією і Великобританією. У Німеччині створено промислові кластери, у Словенії прийнято стратегію зростання конкурентоспроможності промисловості, розроблено програму національного розвитку кластерів. Близько 60 міждержавних, регіональних, національних, громадських організацій об'єднано в Європейський кластерний альянс, який функціонує на основі Європейського кластерного меморандуму [8].

Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах

На наш погляд, саме кластерний підхід може бути найефективнішим у процесах трансформації регіонального розвитку окремих територіальних одиниць України, що кореспондує з принципами «нової економіки».

Перехід до «нової економіки» характеризується структурною трансформацією, особливої ваги набувають ті галузі, в яких інтенсифікується застосування нових інформаційних та комунікаційних технологій. Все більшої ваги набувають нематеріальні фактори виробництва, спостерігається витіснення традиційної продукції з ринку та заміна їх на інформаційно інтенсивніші. Всі ці прогресивні елементи і визначають якість продукції та становлять основну частку в структурі їх вартості [9].

Компонентами промислово-туристичного кластеру можуть бути: держава, промислово-аграрні комплекси, туристичні дестинації, громадськість, науково-освітні та освітні установи (рис. 2).

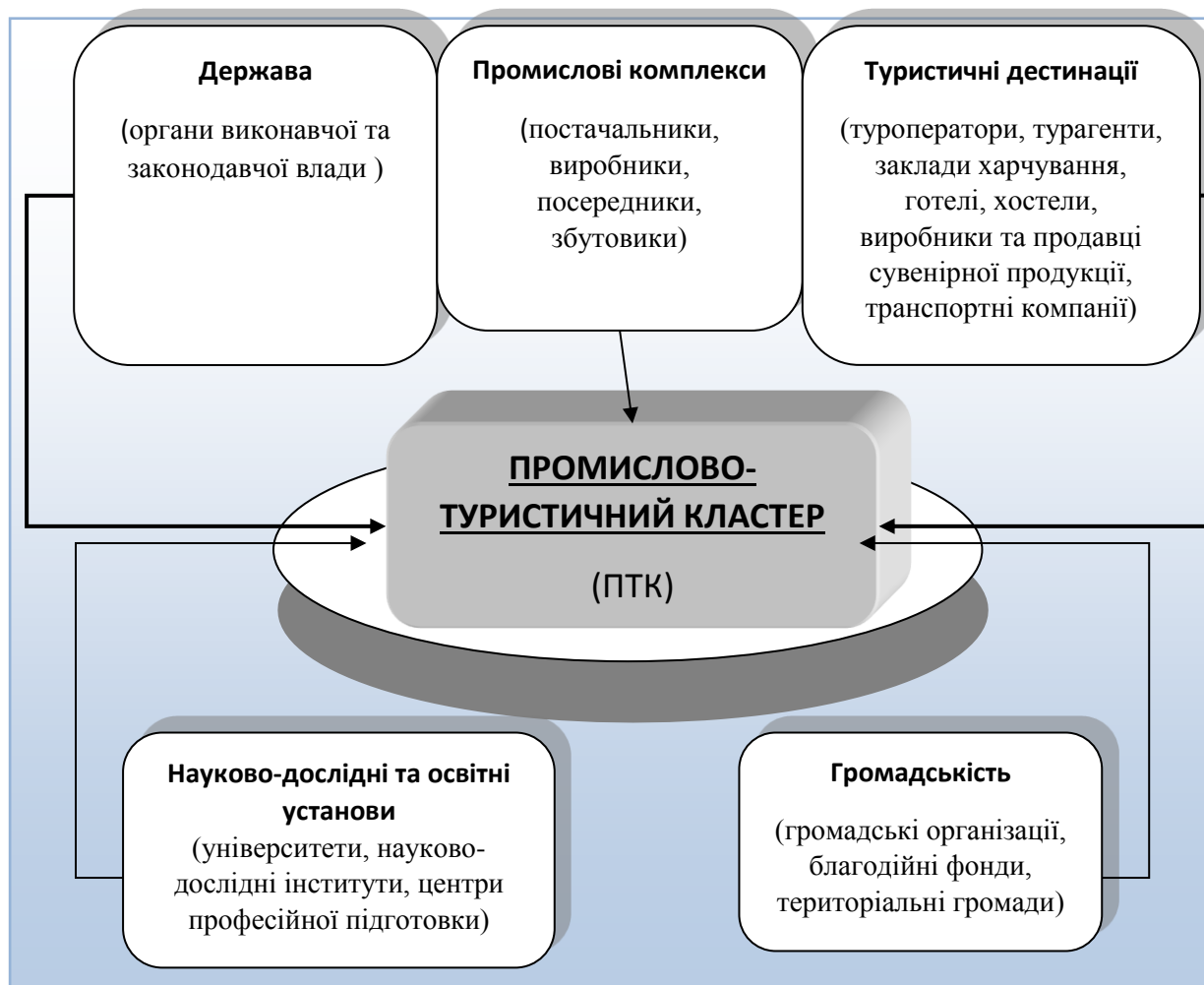

Рисунок 2. Компоненти промислово-туристичного кластеру

Figure 2. Components of industrial and tourism cluster

Джерело: власна розробка автора

Критеріями, за якими можна оцінити ефективність промислово-туристичного кластеру, є рівень конкурентоспроможності, інноваційності, прибутковості, соціального ефекту і т.д. Проте одним кількісним показником це зробити неможливо, оскільки ефект

Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах

від кластеризації може проявитися в різних сферах (від економічної до екологічної) (табл. 1).

Таблиця 1

Сфери прояву ефекту від кластеризації

Table 1

Fields of manifestation of the clustering effect

Сфера	Характер впливу
Функціональна ефективність	Відповідність створеної структури цільовому призначенню
Інституційна ефективність	Відповідність створеної структури правовим нормам, правилам та звичаям суспільства
Податкові відрахування	Зміна обсягу податкових надходжень через зростання обсягів реалізації продукції, збільшення кількості працюючих тощо; зменшення за рахунок реалізації використання бартерних схем, системи толлінгових контактів тощо
Соціальна ефективність	Ступінь задоволеності трудових колективів умовами праці
Екологічна ефективність	Вплив на оточуюче середовище, дотримання екологічного законодавства, розроблення екологічних програм

Джерело: [10]

Очевидно, що прояви кластеризації можуть бути надзвичайно різноманітними, тому необхідною є активізація тих сторін її функціонування, які дадуть можливість отримати кумулятивний позитивний ефект.

Висновки. Регіональний розвиток є, з одного боку, передумовою загальнодержавного зростання, а з іншого, його можна розглядати як наслідок соціально-економічного стану національної економіки. Безумовно, напрями розвитку регіонів повинні бути максимально синхронізованими з державними пріоритетами, проте шляхи досягнення цілей можуть бути суттєво відмінними в регіональному розрізі. Тому сьогодні Україна стоїть на шляху вироблення тих механізмів регіонального розвитку, які будуть максимально універсальними і зможуть враховувати унікальні особливості кожної територіальної одиниці.

Conclusions. Regional development, on one hand, is a prerequisite for national growth; on the other, it can be seen as a consequence of socio-economic condition of the national economy. Naturally, regional development areas should be synchronized with government priorities; however, ways to achieve goals may be significantly different in the regions. So today Ukraine is on the way of formation the mechanisms for regional development that could be universal, however, it should be taken into account the unique characteristics of each territorial unit.

Використана література

1. Гальчинський, А.С. Криза і цикли світового розвитку [Текст] / А.С. Гальчинський. – К.: «АДЕФ-Україна», 2009. – 392 с.
2. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015 – 2020 роки) і довгостроковий (2020 – 2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Київ: НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.

3. Silveira, M.A. T. Turismo, políticas de ordenamento territorial e desenvolvimento. Um foco no Estado do Paraná no contexto regional. Tese de Doutorado, Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas da Universidade de São Paulo. USP, São Paul, 2002, 33 p.
4. Brau, R. HowFastAreTheTourismCountriesGrowing? TheCrossCountryEvidence [Electronicresource] / R. Brau, A. Lanza, F. Pigliaru // FEEM workingpaper No. 85. – 2003. – Modeofaccess: <http://ssrn.com/abstract=453340>
5. Copeland, B.R. Tourism, Welfareand De-industrializationin a SmallOpenEconomy [Text] / B.R. Copeland // Economica, NewSeries. – 1991. – Vol. 58, No. 232. – P. 515 – 529.
6. Thuermer, K.E. Companies and Regions Enhance Their Strengths by Building Clusters [Text] / K.E. Thuermer, Keller International Publishing, 2000, 56 p.
7. OECD Proceedings, Boosting Innovation, The Cluster Approach, 1999, p. 12.
8. Перспективи розвитку кластерних об'єднань у сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/13016.2.005.pdf
9. Маркович, І. Особливості змін у промисловості України під впливом переходу до умов «нової економіки» [Текст] / І. Маркович // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 12, 16.
10. Броншпак, Г.К. Кластерная организация производственной деятельности молочных комплексов [Текст] / Г.К. Броншпак, В.М. Московкин // Актуальні проблеми економіки. – 2006, № 4. – С. 75 – 82.

Отримано 2.04.2016

УДК 658

Ірина НАГОРНЯК

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ

***Резюме.** Узагальнено досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства у розвинених країнах світу. Визначено зміст напрямків та засобів, які визначають провідні позиції країни у забезпеченні соціально-економічної безпеки підприємства. Здійснено аналіз спільних та відмінних рис у політиці забезпечення соціально-економічної безпеки.*

***Ключові слова:** забезпечення соціально-економічної безпеки, міжнародний досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства.*

Iryna NAHORNIAK

ENSURING THE ENTERPRISE'S SOCIO-ECONOMIC SECURITY: ANALYSIS OF INTERNATIONAL PRACTICE

***Summary.** Experience of the socio-economic security ensuring in developed countries is summarized in the article. The essence of the directions and tools which determine the country's leading position in ensuring the enterprise's socio-economic security are identified. Common and distinctive features for the socio-economic security ensuring policy are analyzed.*

***Key words:** socio-economic security, international experience in ensuring the enterprise's socio-economic security.*

Постановка проблеми. Дослідження поняття соціально-економічної безпеки підприємства є важливим та актуальним з огляду на необхідність чинити опір негативним викликам його діяльності, що спонукає до пошуків шляхів підвищення забезпечення своєї соціально-економічної безпеки. Саме рівень захищеності підприємства буде визначальним для його стійкого функціонування, спроможності побороти загрози та справитися з кризовими ситуаціями. Вміння забезпечувати власну